

FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszi lapja

Köszöntjük a Széchényi Ferenc emlékéremmel kitüntetett Fehér Gézát

1993. november 11-én Fehér Gézát, a Magyar Nemzeti Múzeum nyugalmazott tudományos főmunkatársát, a múzeumban eltöltött négy és fél év-tizedes eredményes tevékenységéért, a török kor emlékeinek kutatásában elért eredményéért, Széchényi Ferenc emlékéremmel tüntették ki. A 7,5 cm átmérőjű, 0,4—0,5 cm vastagságú ezüst emlékérem előlapján a Magyar Nemzeti Múzeumot alapító gróf Széchényi Ferenc domborművű mellképe, hátlapján pedig a múzeumépület főhomlokzata látható. E kitüntetés elnyerése illő alkalom köszöntésére és arra, hogy életpályáját vázlatosan áttekintsük.

Fehér Géza 1917-ben a kárpátaljai Izán születt. Édesapja a bolgár-törökség, a 7—10. századi első bolgár állam történetének és régészeti emlékeinek nemzetközileg elismert kutatója volt.

1923-tól három évig Bulgáriában élt szüleivel.

Látta édesapját, amint a madarai lovas szikladombormű feliratainak értelmezésével foglalkozott. A sumeni síkság Endzse majorjánál előkerült hatalmas férfi és női sírszobor gyermekkori élményeit gazdagította. A budapesti diákévek szünidejében sűrűn megfordulhatott édesapjának északkelet-bulgáriai, madarai, kalugERICA-kirIKai és mumdzsilari ásatásain.

A fiatalkori szakmai indíttatás ellenére csak hosszabb kitérő után választotta a tudományos kutatást. Ifjan dolgozott budapesti iparvállalatnál, a

pesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem elvégzése után a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen jogi doktorátust szerzett. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium törökországi ösztöndíját nyerte el 1942 végén, amely a háborús események következtében néhány évvel meghosszabbodott. Gyermekkorában bolgár nyelvtudás mellett ezidőben sajátította el a török nyelvet. Ezzel együtt szakmai látóhatára, ismeretköre szélesedett, amelynek eredménye később mutatkozott meg.

Magyarországra való visszatérése után, 1948-ban a Nemzeti Múzeumban kapott állást, s ez a körülmény végérvényesen ehhez az intézményhez és a magyarországi török hódoltság emlékeinek kutatásához kapcsolta.

Régészeti munkássága elsősorban török emlékek feltárására irányult. Többek között így került sor az Esztergom-Szenttamáshegyi török edényégető kemence hitelesítő ásatására, az Érd-Ófalui török palánkvar és dzsámi maradványai egy részének feltárására. Emellett középkori emlékek leletmentő ásatását vezette (Egervár rk. plébániatemplom, Esztergom — Széchényi tér), vagy részt vett feltárásukban (Nyársapát — Templomhalom, Nagyvázsöny — Kínizsi vár, Esztergomi vár stb.).

Mint a Nemzeti Múzeum középkori osztályának tudományos munkatársa, a török gyűjtemény őrzője,

főfeladatának tekintette ennek az emlékanyagnak beható tanulmányozását és feldolgozását. E munka eredményeként születtek a Nemzeti Múzeum rézedényeiről, a balkáni ezüstsészékről, a török sátorról készített feldolgozásai. Ugyanígy és részben az előbbiekkel egyidőben dolgozta fel a vidéki múzeumok egy-egy nagyobb vagy kiemelkedő jelentőségű gyűjteménycsoportját: a pécsi Janus Pannonius Múzeum török kerámiáit és rézedényeit, az egri várásatás fedeles ezüstkupáját és egyéb török ötvöstárgyait. Mindennél nagy hasznát vette korábbi törökországi előtanulmányainak, Törökországban szerzett szakmai ismereteinek.

Ezeknek a magas színvonalon, széles tárgyismerettel megírt részfeldolgozásoknak mintegy szintézise a „Török kori iparművészeti alkotások” című könyve, amelyben a Nemzeti Múzeum török gyűjteményének legjobb darabjait mutatta be és ismertette. Ebben dolgozta fel részletesebben a gyűjtemény legújabb, egyedülállóan számító szerzeményét, a 16. század elejéről származó gazdag rátétdíszes török bőrköpenyt. A könyv a Corvina Kiadó gondozásában négy nyelven jelent meg, a francia nyelvű kiadás alapján török nyelvű kötet is készült.

A hatvanas évek elejétől egyre többször utazhatott külföldi, török művészeti és történeti kongresszusokra. Ezeken a tudományos tanácskozásokon tartott számos előadásával a magyarországi török kutatás magas színvonalát és eredményeit reprezentálta. Rövid törökországi tartózkodásai alatt is mindig maradt ideje az isztambuli gyűjtemények, így — többek között — a Buda 1526. évi megszállásakor zsákmányolt, az Aja Szofiába került két bronz gyertyatartó tanulmányozására, feldolgozására, a Topkapı Szeráj Múzeum (a török szultáni gyűjtemény) kódexeinek áttekintésére. Ez utóbbi a magyar kutatás számára addig ismeretlen ábrázolásműanyag, a szultáni krónikák 16. századi magyarországi eseményeit bemutató színpompás miniatúrák felfedezését eredményezte. A rendkívül értékes és érdekes miniatúrák ismertetése — a részlettanulmányok mellett — a „Török miniatúrák a magyarországi török hódoltság korából” címmel négy nyelvű hazai kiadásban jelent meg itthon, majd két kül-

földi kiadó is közreadta. A teljes kandidátusi disszertáció pedig az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg.

Tudományos munkássága mellett, amelyet eddig megjelent körülbelül 150 tanulmány, ismertetés, kongresszusi előadás, könyv tanúsít, meg kell említenünk még az Isztambulról és Környékéről készített két úti-könyvet is.

A magyar-török történelmi kapcsolatokról számos vezető török tudományos intézménynél tartott előadást, több alkalommal Tekirdağ-ban (Rodostóban), Kütahyában, Isztambulban és Ankarában rendezett kiállítás, amelyeket elismerő sajtóvisszhang kísért.

1984 végi nyugdíjazása óta szakmai munkáját tovább folytatja, nyugdíjasként ma is a Nemzeti Múzeum megbecsült munkatársa.

A nemzetközi tudományos életben betöltött jelentős szerepét tanúsítja, hogy az 1975-ben Budapesten megtartott V. Nemzetközi Török Művészeti Kongresszusnak ő volt a főtítkára, s az állandó bizottságnak pedig ma is tagja. A kongresszus előadásait magába foglaló testes kötetet is ő szerkesztette, amely 1978-ban jelent meg (Fifth International Congress of Turkish Art, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978. 943.o.).

Tagja a Magyar Tudományos Akadémia Orientalisztikai Bizottságának, az Isztambuli Török Művészettörténeti Társaság tiszteletbeli tagjává választotta. A török kormány és vezető török tudományos intézmények több alkalommal magas kitüntetésben részesítették, így 1961-ben a Török Történeti Társaság Atatürk érdemével, 1973-ban a Török Köztársaság 50. évfordulóján díszoklevéllel, 1986-ban az isztambuli Műszaki Egyetem ötvenként odaítélt nagy bronzérmével. 1989 szeptembere óta a Magyar-Török Baráti Társaság elnöki tisztét tölti be. Egyik alapítója a társaságnak és időszaki lapjának, a Török Füzeteknek.

A Széchényi Ferenc emlékéremmel való kitüntetése alkalmából tisztelettel és meleg baráti szeretettel köszöntjük, jó egészséget és további eredményes munkát kívánunk neki.

Dr. Parádi Nándor

Atatürk szobor avatása

Fikri Sağlar, a Török Köztársaság kulturális minisztere Mádl Ferenc művelődési miniszter meghívására 1993. december első napjaiban Magyarországon járt. A hivatalos megbeszélések során többek között szó esett az 1994-re tervezett Nagy Szulejmán és kora kiállításáról, a nevezett, Szigetváron elhalálozott uralkodó emlékművének egykori tőrbeje közelében való elhelyezéséről, valamint Gül Baba türbéjének és annak környékének közös erőfeszítéssel történő végleges jellegű rendbehozataláról. A program keretében avatták fel az 55 évvel ezelőtt elhunyt Mustafa Kemal Atatürk mellszobrát a Naphegy téren. Metin Yurdanur alkotásának leleplezése a két nemzet himnuszával kezdődött. Ezután Marschall Miklós, Budapest főpolgármester-helyettese lépett a mikrofonhoz, s mondta el alábbi avató-beszédét:

„Tisztelt Miniszter Úr! Tisztelt Nagykövet Úr! Hölgyeim és Uraim!

Kemal Atatürk személyében olyan államférfinak állítunk most emléket, akinek életműve követendő példaként áll előttünk. A Török Köztársaság első elnökeként elévülhetetlen érdemeket szerzett a modern török állam létrehozásában, a demokrácia alapjainak lerakásában. Hetven esztendeje, 1923-ban fogadta el az ankarai Nemzetgyűlés Törökország új alkotmányát, amellyel az ország a polgári demokráciák sorába lépett. Mi is hasonló modernizációs folyamat cselekvő részesei vagyunk ma itt Magyarországon.

Szeretnék emlékeztetni rá, hogy elnöksége idején Kemal Atatürk rendkívül sokat tett a magyar-török kapcsolatok fejlesztéséért. Nemcsak gazdasági,

de széleskörű tudományos együttműködés bontakozott ki: az Ankarai Egyetemen hungarológiai tanszék alakult, magyar tudósok dolgoztak a török levéltárakban, nyelvészként részt vettek a török nyelv megújításának munkájában.

A Fővárosi Önkormányzat tevékenyen hozzá kíván járulni a két ország közötti jó viszony ápolásához. Ennek szellemében 1991 óta városi együttműködést alakítottunk ki Törökország fővárosával Ankarával és történelmi fővárosával Isztambullal. Városaink vezetői személyes, jó kapcsolatokat építettek ki, amelyek alapul szolgáltak számos közös szakmai és kulturális rendezvényhez. Budapest lehetőségeihez mérten mindent elkövet, hogy városunk becses török építészeti emlékeit megőrizze és a városunkba látogató vendégeknek bemutassa.

Kívánom, hogy Budapest polgárai a Török Köztársaság ajándékaiként szeretettel fogadják ezt a szobrot, Metin Yurdanur alkotását. Meggyőződésem, hogy Kemal Atatürk életműve erőt és buzdítást ad jelenlegi nehézségeink leküzdéséhez.

Különös öröm és megtiszteltetés számomra, hogy erre az eseményre a Török Köztársaság kulturális miniszterének jelenlétében kerülhet sor. Felkérem Miniszter urat, szóljon az egybegyűltekhez és leplezze le a szobrot.”

Válaszbeszédében Fikri Sağlar kifejezte afeletti örömét, hogy a Török Köztársaság kikiáltása 70. évfordulójának évében emeltek szobrot Budapesten. Magyarországon fővárosában Atatürk tiszteletére, aki Törökország megmentője, elkötelezett megreformálója, s első államfő-

je volt. Szólt arról is, hogy országainkat hagyományos barátság fűzi össze, melynek egyik legszebb fejezetét éppen Atatürk idején írták. Kiemelte a magyarok szerepét a meteorológiai szolgálat kialakításában, a kálapkészítés meghonosításában, illetve az írásreform előkészítésében. Értékelése szerint az új körülmények között minden esély megvan arra, hogy az elmúlt évtizedekben a lehetőségekhez képest nem mindig kellőképpen fejlődő kulturális kapcsolataink közös erőfeszítés eredményeként minden területen gazdagodjanak és elmélyüljenek.

Végül utalt arra, miszerint találónak tartja, hogy „Törökország Napja” éppen a Naphegy téren kapott szobrot, s kifejezte reményét, hogy a környék és Budapest lakói számára a két Nap egyre inkább egybe fog formi, s így a teret mind többen fogják Atatürk térként emlegetni.

Ezt követően Kelemen András, a Külügyminisztérium politikai államtitkára kedves gesztusként török nyelven fordult az egybegyűltekhez:

„Hölgyeim és Uraim!

Magyarországon először avatunk Atatürk szobrot. Egy olyan történelmi nagyságét, akinek életútja jól ismert Magyarországon. Nemcsak azért, mert sikeres és eredményeket felmutatni tudó Törökország alapjait vetette meg, hanem legalább annyira azért is, mert egy olyan önvédelmi harcot irányított a húszas években, amelynek köszönhetően a törökök meg tudták védeni határait.

Az első világháborúban mind a magyar, mind a török népre keserű sors várt. Ami nekünk Trianon volt, azt a török-

köknek Sèvres jelentette. Mindkét országra olyan békediktátumot kívántak rákényszeríteni, amelynek következtében mind a törökök, mind a magyarok tömegével kerültek volna a szomszédos államokba. Jól ismert, hogy annak idején számos ok miatt — talán leginkább a nemzeti egység hiánya miatt — nem tudtuk megvédeni magunkat. A törökök azonban sikerrel álltak ellent az antant hatalmaknak. Elérték, hogy a rájuk vonatkozó békediktátumot módosítsák. Megvédték azokat a területeket, ahol törökök laktak. Ennek a küzdelemnek Mustafa Kemal Atatürk volt a vezetője.

Atatürk és követői heroikus nemzeti küzdelmük során nemcsak népüket védték meg, hanem egy új Törökországot is megteremtettek. Ez nem volt könnyű, mert egy iszlám államot kellett világi alapokra helyezni. Sokan szálltak szembe emiatt Atatürkkel. A történelem azonban őt igazolta. Reformjai révén olyan új Török Köztársaság született meg — hetven évvel ezelőtt —, amely eredményes modernizációt mondhat magáénak. Sőt, számos ország számára fejlődési modellül is szolgál.

Jó érzéssel tölt el, hogy felavathatjuk Atatürk budapesti szobrát. Ő személyesen is sokat tett a magyar-török kapcsolatok fejlesztése érdekében. Sok tekintetben neki köszönhető, hogy a két világháború között az egyik legmegbízhatóbb külpolitikai partnerünk Törökország volt. A rendszerváltozás lehetővé tette, hogy ismét barátok legyünk. Eredményeink kapcsolataink terén számottevőek. Közös feladatunk, hogy ezek az élet minden területére kiterjedjenek, hogy a magyar-török kapcsolatok egészét a modern világ követelményeinek megfelelően megújítsuk.”

Az ünnepség befejező akkusaként Fikri Sağlar megkoszorúzta a szobrot. A Főváros nevében a főpolgármester-helyettes, társaságunk nevében pedig Fehér Géza elnök és Gál Tímea főtitkár helyezte el a megemlékezés virágait.

Számi Pasazáde Szezái

(1859—1936)

1839 novemberében fontos reformintézkedéseket deklarált Abdülmedzsíd szultán kormánya. A reformok az Oszmán Birodalom nyugathoz való felzárkózását célozták. Az új törvényeket Tanzimát-i Hajrije (Üdvös újrendezés) néven hozták nyilvánosságra.

Kétségtelen, hogy ez a nyugati mintára történt átrendezés, amely a Köztársaság 1923-ban történt kikiáltását, illetve a vele kapcsolatos Atatürk reformokat megelőzően a török belpolitikai élet legfontosabb eseménye volt, a szellemi életben, így az irodalomban is új távlatokat nyitott. 1860-ban megjelent az első nyilvános újság, a Terdzsümán-i Ahvál (Az események tolmácsa). A török irodalomtörténet ettől a dátumtól számítja a Tanzimát kor irodalmát, amelynek írói első ízben szakítottak az évszázadok óta iszlám, illetve arab-perzsa hatás alatt álló úgynevezett Díván-irodalommal, ennek fennkölt és elvont, sok esetben transzcendens témáival, bonyolult nyelvezéttel. A Tanzimát írói regényeik és elbeszéléseik tárgyát a történelemből és a napi eseményekből merítették. Igyekeztek bemutatni a társadalmi élet problémáit. A francia írók hatására harcot indítottak az elnyomás, az önkény, a jogsértés, valamint a tudatlanság ellen, ezzel is segítve a reformoknak a mindennapi életben történő érvényesülését. Romantikus elemek is megjelentek az irodalomban. Többen foglalkoztak például a keresztény nő és török férfi, avagy a cseléd és a háziúr közti szerelem problematikájával. Később egyre inkább a nemzeti nyelv, azaz a török nyelv ki-

művelését tartották elsődleges célnak. Ez az irodalmi irányzat körülbelül a század végéig tartott, majd helyet adott az ún. népi irodalomnak.

A Tanzimát irodalom első szakaszának Námik Kemál (1850-1888) és Ahmet Mithát Efendi (1844-1912) voltak meghatározó egyéniségei. Námik Kemál verseivel inkább az értelmiséghez szólt. Mithát Efendi ezzel szemben a nép nyelvén írt. Ő volt az, aki — a későbbi híres író, Tanpinar szavaival élve — megteremtette „az otthoni olvasás óráit”. Regényei — számuk a százat is meghaladja —, mai szemmel inkább csak hosszabb elbeszéléseknek minősíthetők.

Az első igazi, irodalmi értékű és a mai korban is élvezhető török regény a Szerüzest (Kaland) volt. Íróját, Számi Pasazáde Szezáit, a török irodalomtörténet a Tanzimát kor irodalmának második generációjába sorolja. Szezái a Tanzimát kihirdetése után húsz évvel, 1859-ben született. Apja Számi Pasa sokáig Egyiptomban élt, mely akkor még az Oszmán Birodalom egyik tartománya volt. Egyiptomi tartózkodása alatt magas állami pozícióig küzdötte fel magát, de aztán politikai nézetkülönbségek miatt elhagyta Egyiptomot, és Isztambulban telepedett le. Itt egy szép nagy udvarházat vásárolt, és európai életformára rendezkedett be. Számi Pasa több nyelven beszélő, művelt ember lévén házában gyakran látta vendégül a kor politikai és irodalmi életének kiválóságait. Így háza valóságos kultúrközpontnak számított. Ebben a gazdagon berendezett

házban született az író, Számi Pasazáde Szezái. Számi Pasa második feleségétől.

Szezái 14 éves korában kezdett érdeklődni az irodalom iránt. Első írását titokban, a család tudta nélkül küldte meg a Kamer (Hold) című lapnak. Tanítatását és nevelését apja magántanárokra bízta, de irodalmi és egyben világnézeti fejlődésére mégis későbbi jó barátja, Námik Kemál volt a legnagyobb hatással, akit forradalmi versei miatt méltán nevezhetünk a török Petőfinek. Námik Kemál politikai nézetei miatt 1877-ben bebörtönözték, Szezái azonban az isztambuli börtönben is rendszeresen látogatta őt, és élete végéig hű maradt példaképének eszméihez.

21 éves korában kinevezték a londoni török követségre tisztviselőnek, de apja ehhez nem járult hozzá, így csak az ő halála után foglalhatta el ezt az állást. Négy évig volt Londonban. Ezalatt közelről megismerhette az angol politikai és társadalmi életet, és egyre jobban elkcsérítette az oszmán állam politikai elmaradottsága, diplomáciai tehetetlensége. Közben Londonból írásokat küldött a Terdzsümán-i Hakikat (Az Igazság Tolmácsolója) című lapnak, amelyekben az új irodalmi irányzatok mellett érvelt. Ezen írásai névtelenül jelentek meg.

1886-ban a bécsi követségre nevezték ki tanácsosnak, de ezt az állást nem fogadta el. Más tervei voltak. Visszatért Isztambulba, és szépírói tevékenységhez kezdett. Ez az Isztambulban eltöltött tizenöt év — párizsi emigrációba

vonulásáig bezárólag — Szezái legtermékenyebb írói korszaka volt. 1888-ban jelent meg leghíresebb regénye, a Kaland (Szerگزشت), amely „Egy rabszolgálynak regénye” alcímet visel. Három évre rá novelláinak és fordításainak gyűjteményét Kücsük Sejler (Kis dolgok) címmel adta közre. 1889-ben további novelláit és elbeszéléseit Rumúzü-l Edebí (Irodalmi jellegű) címmel jelenteti meg. A Kaland megjelenése óta, amit egyébként a fiatal értelmiség igen nagy lelkesedéssel fogadott, a hatalom állandó megfigyelés alatt tartotta. Nem csoda! A múlt század végén az Oszmán Birodalomban a rabszolgaság ellen írni, annak szörnyűségét bemutatni, veszélyes vállalkozás volt. Érthető ezek után, hogy Szezái az isztambuli légkört „fojtogatónak” találta. Minthogy Damoklesz kardjaként lebegett feje fölött a letartóztatás veszélye, jobbnak látta, ha külföldre szökök. Szökésének történetét később „Emlék 1901-ből” címmel írta meg a Szerzet-i Fünún (Tudományok tára) című irodalmi lapban.

Párizsban, ahogy ő nevezte, „a fény és értelem hazájában” csatlakozott az ifjútörökök mozgalmához és az Ittihtat ve Terakki (Egység és Haladás) nevű politikai szervezet lapjában rendszeresen publikált cikkeket, amelyekben II. Abdülhamídot és rendszerét élesen kritizálta. Szezái a Párizsban eltöltött hét év eseményeit, és különösen az ifjútörökök mozgalmára vonatkozó kordokumentumait, irodalmi értékű írásaiban foglalta össze („1901-től Párizsban eltöltött évek”, „Párizsi emlékeimből” és „Hét év Párizsban”). Ezek az írások a Szerzet-i Fünún című irodalmi lapban jelentek meg.

A II. Mesrutijet kihirdetése után, 1909-ben visszament Isztambulba. Hazatérte után csatlakozott az Ittihtat ve Terakki szervezetéhez, amelynek Szelánikban (Theszaloniki) volt a központja. Itt ismerkedett meg Mustafa Kemallal is, aki később Kemal Atatürk néven a török köztársaság első elnöke lett.

Az 1909 és 1921 közötti években a madridi követségen találjuk az író. Betegsége miatt azonban 1914-ben egy időre megvált hivatalától, majd orvosainak tanácsára két évet Svájcban töltött. Az időközben lezajlott Balkán-há-

borúk, az I. Világháború, majd az azt követő török Függetlenségi Háború hatására, látva, hogy hazáját igazságtalan támadások érik, és a háború után a nyugati hatalmak egymással versengve osztozkodnak a koncon, az eddig példaképnek tekintett nyugati civilizációról alkotott véleménye is megváltozott. Svájci emlékirataiban, valamint a Gallipoli ütközzetel kapcsolatban írt cikkeiben, mint például: „Egy hős török tiszt”, avagy „Egy sebesült katonával” című írásaiban már világosan látszik ez a nyugattól való elfordulás.

1921-ben hazatért, s életét elbeszélések és cikkek írásának szentelte. Ekkor jelentette meg a Kaland második kiadását, valamint Idzslál (Tisztelet) című újabb elbeszéléskötetét (1924). E század elejére egyre szélesebb mozgalom bontakozott ki a népi-nemzeti irodalom megteremtéséért. Szezái is csatlakozott azokhoz az írókhoz, akik a török nyelv idegen elemektől, főleg arab és perzsa szavaktól való megtisztítását, egyszerűsítését tűzték ki célul. Ekkor írott cikkeiben — „Liszán” (A nyelv) vagy „Bir mektup” (Egy levél) — Ömer Szejfettinnel együtt vallja, hogy az egyetlen járható út a török nyelv irodalmi nyelvvé tétele.

Liszán című írásában ezt így fogalmazza meg:

„Nem kétséges, hogy a vers hazája az egekben van. A végtelen égboltnak azonban nincs sem határa, sem nemzetisége. Mi arra törekszünk, hogy ebbe a kimeríthetetlen égbe a török nyelv szárnyain emelkedjünk fel.”

A köztársaság kikiáltása után, 1927-ben nyugalomba vonult, és egy, az isztambuli önkormányzattól bérelt lakásban töltötte hátralévő éveit. 1936 áprilisában halt meg tüdőgyulladásban.

Szezáit elsősorban mint a Kaland íróját tartja számon az irodalomtörténet. E műnek az a különös jelentősége, hogy az első olyan török regény, amely egy aktuális témát esztétikus, művészi formában dolgoz fel. Itt már a különböző események között szoros kapcsolat van, és így mondani-
valója szerves egységgé áll össze. Hőse Dilber, egy kis rabszolgálynak. Ez a kis Dilber ugyanolyan kisemmizett, ugyanolyan elhagyatott, mint Móricz Árvácskája, és ugyanolyan szere-

tetreméltó kis teremtmény is. Szezái az ő szemével láttatja az életet és az eseményeket. Célja az volt, mint pár évvel korábban (1852) a híres amerikai írónőnek, H. Beecher Stowe-nak a Tamás bátya konyhója című regényével, hogy bemutassa a rabszolgaság kegyetlenségét és ezzel felhívja a társadalom figyelmét erre a súlyos szociális problémára. A regény megjelenése a sajtóban nagy visszhangot keltett, hatására más kortárs írók is, mint például Halíd Zija Usakligil — akinek igen nagy szerepe volt a török irodalmi nyelv és stílus ki-művelésében — hasonló témájú regényeket írtak.

Mi készítette Szezáit ennek a regénynek a megírására? Helytelen volna csupán a nyugat felé fordulásnak tulajdonítani azt, hogy ilyen megrázó módon mutatja be egy rabszolga életét. Sokkal inkább motiválhatta az a tény, hogy Szezái anyja maga is rabszolga volt, így gyermekkorát a fényűző udvarházban szolgáló cselédek, szolgák közt töltötte. Személyes élmény alapján ismerte hát azok szomorú helyzetét, szenvedéseik közelről érintették és mélyen meghatották. Gyermekéveiben talán ezek okozták neki a legtöbb fájdalmat.

Szezái romantikus természete is világosan megmutatkozik ebben a regényben, elsősorban Dilber és a fiatal festő, Dzselsál szerelmének leírásában. Talán nem véletlen az sem, hogy a történetben épp egy fiatal, tehetséges festő a másik főszereplő. Szezái ugyanis egy festő ecsetjére méltó színekkel és részletességgel tárja elénk a természet szépségét, a holdfényben csillogó tengert, vagy a hajnali ragyogást, és hasonlataival valósággal képi megfogalmazásban láttatja nemcsak a környezetet, de a szereplőket is. Gyakran alkalmazott hasonlatai, díszítő jelzői bár nagyon szépek, de sokszor még a Díván-irodalom cikornyáságát idézik, és néha szinte lefordíthatatlanok.

Szezáinak ezt a regényét 1972-ben átirták mai török nyelvre, hogy az elavult arab szavakat, kifejezéseket már nem ismerők széles tábora is könnyen olvashassa, és egyben a líceumok kötelező olvasmányai közé sorolták.

Puskás László

Részlet a Kaland c. regény I. fejezetéből

A tíz éves Dilbert egy rabszol-gakereskedő eladja cselédnek egy hivatalnok házába. Ám ott nagyon rosszúl bánnak vele, és mikor már úgy érzi, hogy nem tudja elviselni úrnőjének és a házban szolgáló arab szakácsnő-nek, Terávetnek a zsarnokosko-dását, elszökik

„... Aznap este, amikor már mindenki mélyen aludt és a falon függő óra elütötte az éjfél, mely úgy hangzott mint sírboltból jövő bagolyhuhogás, Dilber kibújt az ágyból, óvatosan kinyitotta a szekrényt és kivett valamit. Majd homlokához szorította kezét és egy hadseregparancsnokhoz illő összeszedettséggel gondolkodni kezdett. Félelmetes dolog! — Mit akar csinálni ez a gyermek a sötét, hideg éjjeli órán? — Elmenekül? ... Megszökik? ... A reá mért üté-seket, kínzásokat tovább már nem bírja elviselni. Meg fog szökni ... De az éjszakának, mint valami ré-malagnak, a végtelen égboltra ki-terjesztett iszonyú fekete szárnya alatt az ilyen kis teremtmény hol talál menedéket? Akkor is meg fog szökni! Saját maga előtt is ismeretlen erő segítségével majd csak keres valamit. Elmegy vala-hova, ahova a lábai viszik, amiről most még fogalma sincs hova. El-megy, hogy valami menedéket lel-jen, hogy betöltse azt a nagy űrt, amit magában érzett. Megkeresi anyját, hogy nyugalmat, vigaszt találjon, hogy megszabaduljon az elfelejtettségétől, az elhagyatott-ságtól, hogy ölelő karjaiban ked-vére kisírhassa magát.

Szerencsétlen rabszolga! Le-vetette magáról úrnőjétől kapott ruháit és óvatosan kinyitotta a szekrényt. Előhúzta annak egyik poros zugába hajított cserkesz vi-seletét és kalapját. Öltözködés

közben félénk szemmel egyszer-egyszer odapillantott az ágyban alvó rossz szellemére. A szobában lévő mécsesnek, mint valami re-ménycsillagnak halovány fénye félelmes alakban tüntette fel a gyermek székre hajított régi, sza-kadozott ruháit, a nehéz álomba merült Terávetet. A szökéshez szüksége lehet bizonyos dolgokra is az úton ... Kinyitotta hát ba-tyuját, amelyben iskolába menet a cókmojkát szokta rakni, és min-denekelőtt azt a babát tette bele, amit Latífétől kapott. Aztán egy almát, majd gyűrűként használt két kis vaskarikát tett bele. Íme ez volt mindene a világon, amit sajátjának mondhatott. Miközben ezeket batyujába rakosgatta, egy-folytában hangtalanul sírdogált. Csak elismeréssel szólhatunk en-nek a kis kaukázusinak meggyö-tört, nemes szívről, amiért úgy távozott a házból, hogy sajátján kívül mást nem vitt el. Hóna alá vette hát batyuját és kilépett az ajtón. A sötétben kezével tapoga-tózva ment le a lépcsőn. Amint az utcaajtóhoz érve észlelte, hogy az be van reteszelve, teljesen re-ményét veszve torpant meg az út-ját álló áthatolhatatlan akadály előtt. Felmászott egy zsámolyra és a kínzástól, a reménytelenség-től felajzott idegeinek köszönhe-tően megduplázott erővel lökte felfelé a vasat. Hiába. Dűhtől és kétségbeeséstől reszkető kézzel újra próbálkozott. Semmi. A vas rideg és kérlelhetetlen volt, akár-csak úrnője és Terávet szíve. Mi-kor a kétségbeesés által megsok-szorozott erővel még egyszer meglökte, a vas kimozdult a he-lyéről. Időnként leült a zsámoly-ra, hogy lélegzethez jusson, majd tovább folytatta a műve-letet. Egy félórás küszködés eredményeképpen az akadály elhárult, az ajtó kinyílt. Az per-sze eszébe sem jutott, hogy az ajtót újra becsukja, mikor már az utca közepén találta magát.

Az éjszaka teljes csendjével és sötéttségével borult a vidékre. A sűrű éjben, melyet sem égi csillag, sem földi mécses fénye nem vilá-gított meg, csak távoli kutyauga-tás hallatszott, és az időnként fel-erősödő, velőkgig hatoló jeges szélroham rémisztő hangfoszlá-nyokat hozott a régi bizánci ro-mok felől. Félelmében csak maga elé nézett, s szapora léptekkel ment át a városrészen, mígnem egy helyen tűzvész okozta romok-ra bukkant. Ott az egyik ház ka-pujában hirtelen megállt. A sötét éjszaka félelmes csendjében a ro-mok felől jövő iszonyú hangoktól szinte megállt kicsinyke szíve en-nek a csöpp teremtménynek, aki-nek az élethez gyengédségre, ked-vességre, simogatásra és véde-lemre lett volna szüksége. A hegyekből lezúduló jeges északi szél a legbensőbb idegszálaig ha-tolt, és egész testét reszketés fogta el. Úrnője és Terávet zsarnoksá-gának, kínzásainak emléke ro-hanta meg szívét és agyát. A hi-degtől és félelemtől már szinte el-vesztette józan ítélőképességét, s amikor már ott tartott, hogy nem tud úrrá lenni szörnyű képzelgé-sein, a rémképek erején, hirtelen lerogyott a földre. Amikor elfá-radt szemének már minden úgy tűnt, mintha csak álmokat látna, ekkor, ott szemben ... a fekete bár-sonnyal bevont sötét égbolt hori-zonhoz közeli részén ... ködfolt-hoz hasonló fényjelenség tűnt fel. Ahogy figyelmesebben nézte az égbolton felsejlő ragyogást, a fényben anyjának mosolygó arcát vélte látni. Igen, ott van ... és rá-mosolyog! Szinte hallotta a hang-ját is. Feléje indul ... Az erejét meghaladó dolgok cipelésétől csont és bőrre soványodott karját a jelenség felé tárta, hogy anyját átölelje:

— Kérlek, segíts rajtam ...! — szólt, majd velőtrázó sikoltással hanyatt esett és elájult.”

Fordította Puskás László